

50.
yıl

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

100. YILINDA SOVYET İHTİLALİ VE TÜRK DÜNYASI

EDİTÖRLER
YUNUS KOÇ
MİKAIL CENGİZ

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

100. YILINDA SOVYET İHTİLALİ VE
TÜRK DÜNYASI

EDİTÖRLER
YUNUS KOÇ
MİKAIL CENGİZ

ANKARA / 2018

ISBN:
978-975-491-465-8

Kapak Tasarımı

Jessica Mckie

Baskı

Bizim Büro Matbaa

Sanayi 1. Cadde Sedef Sk. No: 6/1

İskitler - ANKARA

Baskı adedi

300

Adres

Hacettepe Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Beytepe, 06532 Ankara-TÜRKİYE

Tel: +90 312 297 67 71, Belgeç: +90 312 297 71 71

E-posta: turkiyat@hacettepe.edu.tr

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
-------------	---

İlber ORTAYLI

Bolşevik İhtilaline Genel Bir Bakış	11
---	----

Norman STONE

Russian Revolution and Central Asia	17
---	----

I- İHTİLAL SÜRECİNDE RUSYA VE TÜRK DÜNYASI

ABDULLAH GÜNDOĞDU

Türklerin Tanıklığında Rusya'da Devrim Süreci.....	21
--	----

MUSTAFA TANRIVERDİ

Rusya'da İhtilal Hareketleri Karşısında

Başbakan P. A. Stolpin'in Politikaları (1906-1911)	37
--	----

JAMIL HASANLI

Russian Revolution of the 1917 and Azerbaijan	47
---	----

YALÇIN MURGUL

Osmanlı İmparatorluğu - Azerbaycan Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde

Ortaya Çıkan Sorunlara Dair Bir Değerlendirme.....	63
--	----

VADİM MUKHANOV

Расколотое Закавказье, Или Грузино-Азербайджанские Отношения

В 1917-1920 Гг.	71
----------------------	----

ŞUREDDİN MEMMEDLİ

Bolşevik İhtilalinin Milli Azınlıklara Etkisi Ekseninde

Gürcistan'daki Borçalı Türkleri.....	79
--------------------------------------	----

KAYA TUNCER ÇAĞLAYAN

Bolşevik Rejimi (İşgali) Öncesinde Kafkas Cumhuriyetlerinin Durumu	89
--	----

TÜLAY KÖSEOĞLU

Türkistan Milli-Siyasi Hareket Tarihi'nde İlk Adım:

Türkistan (Hokand) Muhtariyeti (1917-1918)	111
--	-----

ALİ ASKER

Bolşevik Devrimi, Kızıl Ordu ve Rusya'daki Türk Esirlerinin Kaderi	125
--	-----

GAFAR ÇAKMAKLİ MEHDİYEV

Ermenistan'ın Sovyetleşmesinden Önce ve Sonra Burada Yaşayan

Türk-Müslüman Ahalinin Akıbeti	133
--------------------------------------	-----

II- SOVYET İHTİLALİ: ENTELLEKTÜEL HAYAT VE FİKİR ADAMLARI

ALİ MURAT ÖZDEMİR

Sovyet Devrimi Egemenlik ve Egemenin Hukuku Hakkında Ne Söyler?.....	145
--	-----

ÖZHAN KAPICI

Siyasî Firarilerden İhtilâl Ajanlarına:

19. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Gelen

Anarşistler, Nihilistler, Sosyalistler Üzerine Bazı Tespitler	149
---	-----

BAYRAM BAYRAKDAR

Alman Dışişleri Bakanlığı Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Sovyetler Coğrafyasında Ukrayna Kafkasya ve Türkistan'a Yönelik Pantürkizm/Panislamizm Faaliyetleri ve Türkiye..... 163

MARCEL ERDAL

Doğu Türkistan'da Sovyet İhtilali Öncesi ve Sonrası Ceditçilik ve Komünizm..... 183

DONO ZİAYEVA

Советская Политика “Национализации” и “Раскулачивания” в Узбекистане.... 189

SHARİFA TOSHOVA

Buhara'da İnkılabi Hareketler: İslahat ve İnkılap Tartışmaları 197

NESİB NESİBLİ

Sovyet Rejimi ve Türklük: Eski Mirası Yeniden Değerlendirme..... 203

ALİ BİRİNCİ

Bolşevik İhtilali Arefesinde Mustafa Suphi- Vesikalar ve Bilgiler 211

RYOSUKE ONO

Muhaceretin İlk Yıllarında Zeki Velidi Togan'ın Sosyalist Kimliği:

Erk Partisi, *Yeni Türkistan* Dergisi ve Eleştiri 221

A. MERTHAN DÜNDAR

Zeki Velidi Togan'ın Millî Kütüphane'deki Şahsi Not Defterine Göre

Türkistan, Basmacılar ve Enver Paşa 229

ERCAN GEÇGİN

Mehmet Ali Aybar'ın Penceresinden Sovyet Sosyalizmine Bakış 245

İKBAL VURUCU / MİKAIL CENGİZ

Çarlık'tan Sovyetlere Geçiş Sürecinde Türkistanlı Bir Aydın ve Hareket Adamı:

Turar Riskulov ve Milliyetçiliği 257

MEHMET ÖZDEN

Fikir Tarihi ve Sosyolojisi Eksenlerinde Türkiye'de Sosyalizmin

Güzergahlarından Kesitler: Selanik'te Bir Rus ve İnebolu'da Spartakistler 267

RAMİLYA YARULLİNA YILDIRIM

Alimcan İbrahimov ve Sovyet İdeolojisi..... 285

TAHİR AŞİROV

Sovyet İhtilali Üzerine Çalışmalar: Garaş Han Oğlu Yomudskiy Örneği..... 295

TEMUÇİN F. ERTAN

Bir Düşünce Dergisi Olan *Kadro'*da Sovyet Devrimi 309

YILMAZ ÖZKAYA

Mehmet Emin Resulzade'nin *Yeni Kafkasya* Dergisi Çerçevesinde Azerbaycan

Komünist Partisine Eleştirileri 321

ZAZA TSURTSUMİA

İslam Gürcistanı Gazetesi Redaktörü Memed Abaşidze ve

Batum Acara Özerklik Sorunu 333

METİN ÖMER

Romanya'daki Kırım Tatarlarında İkinci Dünya Savaşı Sırasında

Sovyet Karşıtı Faaliyetler 345

III- SOVYET İHTİLALİ VE ETKİLERİ:

1- EKONOMİ, TOPLUM VE KÜLTÜR

OSMAN HORATA

Sovyet Devrimi'nin 100. Yılında Türk-Rus Kültürel İlişkilerine Genel Bir Bakış ... 353

GULİM SHADİYEVA

Ekim Devrimi ve Türkistan'ın Nüfus Yapısındaki Değişimler 363

MAKHTİ ULAKOV / AYSURAT ULBASHEVA

Karaçay-Malkarlıların Dil ve Kültüründe Devrim Kazanımlarının Rolü 367

TARIK TUNCAY / VEDAT İŞIKHAN

Sovyet İhtilali ve Sonrasında Azerbaycan'da Sosyal Refah Hizmetleri 375

VEDAT İŞIKHAN / TARIK TUNCAY

Semashko Sağlık Modelinin Türk Dünyasına Etkisi..... 383

ZHYLDYZ URMANBETOVA

Cultural Identity of the Kyrgyz
in the Context of the Soviet Period of Development..... 393

EBUBEKİR GÜNGÖR

Sovyet İktidarının Kırgız Bozkır Ekonomisine
Komünizm Çerçevesinde Yaklaşımı 401

ÖZGE SAMANCI / MARİE HELENE SAUNER-LEROY

Mütareke Döneminde İstanbul'da Beyaz Ruslar ve
Yemek Kültürüne Olan Etkileri 409

VİLDANE DİNÇ

Bulgaristan'da Yerli Ulusal Türk Azınlığı Üzerindeki "Rus/Sovyet" Etkisi..... 419

DURŞUN YILDIRIM

Üç İlkbaharda Moskova Görünümleri..... 435

2- DİL

NERGİS BİRAY / EZGİ ERDEM

Orta Asya'da Yürütülen Rus Dil Politikası Fikrinin Amaçları ve
Türk Cumhuriyetlerinin Mücadele Siyaseti..... 441

FAHRİ TÜRK / SABİNA SATYMOVA

Ekim Devrimi'nden Günümüze Orta Asya'da Rus Azınlığı ve Rusça:
Kazakistan ve Tacikistan Örnekleri..... 449

ŞINAR KURMANBAYEVA

Sovyet Yönetimi Yıllarındaki Kazakistan'daki Dil Politikası..... 457

MEVLÜT ERDEM / ANAR MUSTAFAYEVA

Kazakistan'da Latin Alfabesine Geçiş Sürecinde Güncel Tartışmalar..... 467

İBRAHİM ATABEY

Kırgız Aydını Kasım Tınıstanov'un Sovyet İhtilalinin İlk Yıllarındaki
Dil ve Alfabe Çalışmaları..... 475

OĞUZHAN DURMUŞ

Sovyet İdeolojisinin Kişi Adları 485

NADEJDA ÖZAKDAĞ

Sovyet Döneminde Gagavuz Yazı Dilinin Oluşmasında ve Gelişmesinde
Yaşanan Sorunlar 499

ZAYABAATAR DALAI

XX. Yüzyılın Başında Rusçadan Moğolcaya Tesir..... 507

3- EDEBİYAT

KAMİL VELİ NERİMANOĞLU

Sovyet Edebiyatının Sosyo-Politik ve Edebî-Estetik Özellikleri..... 511

EMİNE İNANIR

Türkiye Sovyet Rusya'sı Kültürel İlişkileri Bağlamında

Yevgeni Lansere'nin *Ankara'da Bir Yaz 1922* Adlı Çalışması 525

AHMET DEMİR

Devam Ettirme ve Uyarlama Düzleminde Sovyet Rusya'dan Türk Edebiyatına

Toplumcu Gerçekçilik: Türk Toplumcu Gerçekçiliğinin Felsefi Temelleri..... 537

GENÇ OSMAN GEÇER

1917 Sovyet İhtilali ve B. E. Ağaoglu'nun Hatıralarında Solovki Menfasında

Türkistan Mücahitleri 545

ALİ EROL

İhtilal-Edebiyat İlişkisi ve Romantik Tavır (Azerbaycan Edebiyatı) 553

FUZULİ BAYAT

Sovyet Dönemi Teşfik Olunanla Yasaklanan Kaçak (Eşkiya) Hikâyeleri 563

AYABEK BAYNİYAZOV

XX. Yüzyılın 20.-30. Yıllarında Kazak Edebiyatında Sansür..... 573

CEMİLE KINACI

Kazak Sovyet Edebiyatında Kimlik (1925-1991)..... 583

MEHMET YILMAZ

Siyasal Antropoloji Açısından Kırgız Yazılı ve Sözlü Edebiyatına

Sovyet İdeolojisinin Yansıması 601

YOUSSEF AZEMOUN

SSCB Döneminde Türkmenistan'daki Dil ve Edebiyat Tecrübesi 613

FATMA AÇIK

Özbekistan Cumhuriyetinin Millî Marşı ve Ekim İhtilali Sonrası

Özbekistan'da Şiir..... 619

4- EĞİTİM, BİLİM VE SANAT

KURALAY MUKHAMADI

Sovyet Hükümeti ve Alaş Aydınlarının Dilbilimle İlgili Mirası 631

FERRUH AĞCA

Uyguristik Çalışmalar Bağlamında Sovyetler Dönemi 637

GÜLNARA GOCAEVA MEMMEDOVA

1917-1921 Yılları Gürcistan'da Borçalı Türklerinin Okullaşma Faaliyetleri 643

İBRAHİM AHMET AYDEMİR

Batı Moğolistan'da Rus Türkoloji Geleneği: Tuvaca Ders Kitapları Temelinde

Yapılan Bir Değerlendirme..... 651

TURAN AKKOYUN

Sinemadan Sovyet İşgalindeki Türk Dünyası'na Bir Tarih Değerlendirmesi..... 663

GÜNEL SEYİDƏHMƏDLİ

Sovyet Döneminde Azerbaycan Heykeltraşlığı..... 673

NAİLE RAHİMBEYLİ

Sovyetler Döneminde Müzik Folkloru ve Müzik Folklorşünaslığın Yeni Devri.... 683

5- DİN

İLYAS TOPSAKAL

Rus İslamı Kavramı ve Devrimden Günümüze İslam..... 689

SEYFETTİN ERŞAHİN

Sovyet İhtilali Karşısında Türkistan Ulemasının Tutumu 701

MIHÁLY DOBROVITS

Sovyet Dönemi Yazışmalarında İslamiyet ve Türklük Sorunları..... 729

AHMET AMİNOVİCH YARLIKAPOV

Ислам у Ногайцев в 20 Столетию:

Роль Революции и Советские Изменения 733

MUHİTTİN ELİAÇIK

Sovyet İhtilali Öncesinde Yahudi Pogromları ve
Rusyalı Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Çabaları..... 747

6- HALKBİLİMİ

ÖZKUL ÇOBANOĞLU

Sovyet İdeolojisi ve Halkbilimi Uygulamaları..... 753

NEZİR TEMUR

Bolşevik İdeolojinin Yaygınlaştırılmasında ve Edebiyatında
Etkin Bir Unsur Olarak Folklor..... 759

BÜLENT BAYRAM

Sovyetler Birliği'nde II. Dünya Savaşına Kadarki Dönem
Çuvaş Folklor Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme 777

SİNAN GÜZEL

Sovyet İdeolojisinin Çuvaş Halk Kültürüne Etkisine Bir Örnek:
Propaganda İçerikli Çuvaş Atasözleri 785

MUVAFFAK DURANLI

Sovyet Sistemine Uygun Bir Karakter: "Kızıl Şaman" 793

7- BASIN

HİDAYET KARA

Bolşevik İhtilalinin Osmanlı Basınına Yansıması: *Sabah* Gazetesi Örneği 801

AYTÜL TAMER TORUN

Kızıl Şark Dergisi:
Moskova'dan Türklere Komünizm Eğitimi ve Propagandası..... 821

VÜSALE MUSALI

Çocuk Dergileri Işığında Azerbaycan'da Komünist Propagandası..... 833

ERKAN HİRİK

Şərq Qadını Dergisinde Türk Adı..... 843

MUSTAFA KARATAŞ

Sovyet Dönemi Azerbaycan Matbuatından *Kommunist* Gazetesinin Dili 857

IV- SOVYETLER BİRLİĞİ VE ÇEVRE ÜLKELER

SERHAT KÜÇÜK

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiyesinin Zirai Politikalarında Sovyet Etkisi:
Mehmet Sabri Toprak Dönemi 875

ÖMER ÖZCAN

Tek Parti Döneminde Sol Hareketlerin Tespiti ve Mücadele Yöntemine Dair.... 885

KAAN KUTLU ATAÇ

Sovyet Güvenlik Tehdidi ve Erken Dönem Türk Soğuk Savaşı 1945-1957 903

SERİYYE GENCELİYEVA TAMER

Ekim Devrimi'nin İran'a Etkileri 911

ANKHBAYAR DANUU

Sovyet İhtilali'nin Kurbanı: Buryatlar 919

BATKHİSHİG BADAMDORJ

Влияние Октябрьской Революции на Монголию 925

SOVYET DÖNEMİ AZERBAYCAN MATBUATINDAN KOMMUNİST GAZETESİNİN DİLİ

MUSTAFA KARATAŞ*

1. Giriş

İnsan, çevresini anlayabilme, yorumlayabilme, olaylar arasında ilişki kurabilme, düşünebilme, toplumsal hayat içerisinde yer edinebilme gibi ihtiyaçlarını eğitim sayesinde giderebilmektedir. Tarih boyunca bütün toplumlarda, çeşitli yöntem ve tekniklerle ve farklı amaçlar için insanlara eğitim verilmiştir. Bu eğitim ailede başlamış, dini kurumlarda ve okullarda devam etmiştir. Eğitimin tarihi her ne kadar çok eski dönemlere kadar gitse de bu dönemlerde yalnızca seçkin sınıfa mensup kişilere eğitim verildiği bilinmektedir. Kitle eğitimi veya yaygın eğitim, yani geniş halk kitlelerinin eğitimi, ancak Avrupa'daki Rönesans ve Reform hareketlerinin özellikle de Fransız İhtilali'nin etkisiyle, oluşmaya başlayan çağdaş devletlerde görülmeye başlamıştır.

Matbaanın 15. yüzyılda icat edilmesiyle basım yayın etkinlikleri bir hayli hızlanmış ve çeşitlenmiştir. Bu durum eğitim faaliyetlerini de etkilemiş ve çağdaş düşüncenin hızla yayılmasını sağlamıştır. İşte Batıdaki bu aydınlanma Rönesans adı verilen yenilik hareketlerini ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte geniş halk kitlelerinin eğitiminde okullar ile birlikte gazete ve dergilerin de çok büyük bir rolü olmuştur. Aydınlar ve yöneticiler, içindeki yaşadıkları toplumla ilgili düşüncelerini, ideolojilerini, yeni fikirlerini geniş kitlelere ulaştırabilmek ve onları etkileyerek harekete geçirebilmek için en etkili yol olan gazete ve dergilerden oluşan matbuatı kullanmışlardır.

Avrupa'da başlayan bu süreç Türk toplumlarını da derinden etkilemiştir. Rönesans ve Reformla yeniden şekillenen Batı düşüncesinin ve özellikle de Fransız İhtilali'nin etkisiyle Tanzimat döneminde geniş halk kitlelerinin eğitilmesi, aydınlatılması düşüncesi yaygınlaşmış ve bunun sonucunda da Osmanlı'da ilk gazete yayımlanmaya başlamıştır. Bu yeniliklerin başlaması ve çağdaş okulların açılmasıyla halkın eğitimi ve aydınlatılması için kullanılacak dilin (Osmanlı Türkçesi) niteliği de Osmanlı aydınları tarafından ilk defa tartışılmaya başlamıştır. Böylece, Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik hareketleri bir yandan Osmanlı Devleti'ni çöküşe götürürken diğer yandan da gazete ve dergilerin etkili kullanımıyla Türk aydınlarının Türkçülük düşüncelerini topluma yayabilmelerine imkân tanımıştır. İşte

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye.

bu süreç dağılan Osmanlı Devleti'nin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamıştır.

Avrupa'da gerçekleşen bu büyük dönüşümde dil çok önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Paris ve Londra gibi büyük şehirlerde konuşma dilleri yazı dili hâline getirilmiştir. Bu önemli değişimlerin yaşandığı 18. yüzyılda dillerin toplum hayatındaki rollerini etkileyecek iki önemli gelişme meydana gelmiştir: Milliyetçiliğin yükselişi ve buna bağlı olarak düşünülen eğitim sistemi. Bu gelişmeler nedeniyle millî diller büyük bir önem kazanmış ve ihtiyaç haline gelmiştir. Yeni siyasî düşünceleri geniş halk kitlelerine anlatmak, onları etkileyerek harekete geçirebilme gücüne sahip olmak için ölçünlü (standart) bir dile (millî dil) ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak Fransızca ve İngilizce üzerine yapılan çalışmalar artmış, okullarda öğretilmeye başlanmış ve böylece bu diller 18 ve 19. yüzyıllarda ülkelerinde çok sağlam bir yer edinmişlerdir. Aynı zamanda daha sonraki süreçte sömürgecilik yoluyla dünyaya yayılmışlardır (Akar, 2012, ss. 25-27).

Matbaanın icadı ve kitle iletişimi için matbuatta kullanılması, dil tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Gazete ve dergi yoluyla geniş kitlelere ulaşabilmek için gelişmiş ölçünlü (standart) bir (millî) dile ihtiyaç duyulmuştur. Gazete ve dergilerin kitle iletişimi ve eğitimi için kullanılması, dil tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Böylece matbuat faaliyetleri bir taraftan toplumların aydınlanma sürecini hızlandırırken diğer taraftan da millî dillerin oluşup gelişmesini ve bu dillerin hangi niteliklere sahip olması gerektiği tartışmalarını başlatmıştır.

Rönesans, Reform ve özellikle de Fransız İhtilali sonrasında önem kazanan geniş halk kitlelerinin eğitiminde matbuatın ne kadar etkili olduğunu, Rus hâkimiyeti altında yaşayan Türk topluluklarının 19. yüzyıldan itibaren başlayan millî mücadele ve yenileşme hareketlerinde görmek mümkündür.

Sibirya üzerinden Çin'e Türkistan üzerinden Hindistan'a Kafkasya üzerinden İran ve Türkiye'ye ulaşmak isteyen Rusların Türk yurtlarındaki istilası, 1552'de Kazan'ın işgaliyle başlamış ve 1880-1884'te Türkmenistan'ın işgaline kadar sürmüştür. Böylece, Doğu Türkistan hariç bütün Türk yurtları Rusların eline geçmiş ve bu yıllar arasında Türkler çok büyük maddi ve manevi kayıplar yaşamıştır (Devlet, 1999, ss. 3-4). 19. yüzyılın sonunda başlayan ve özellikle 1905 İhtilali'nin de olumlu etkisiyle süren yenileşme hareketleri (Ceditçilik) ilk olarak Kazan Türkleri (Tatarları) arasında görülmüş ve oradan diğer Türk yurtlarına yayılmıştır. Bu yenileşme hareketlerinde matbaa ve kitap basımı çok önemli bir rol oynamıştır. Bir Kırım Türkü olan İsmail Gaspıralı'nın (1851-1914) 1883'te Kırım'da (Bahçesaray) yayımlamaya başladığı *Tercüman* gazetesi, sadece Rusya Türkleri arasında değil, bütün Türk dünyasında etkisi en fazla olan gazete unvanına sahiptir. Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik!" düşüncesinin hem ürünü hem de aracı olarak yayımlanan bu gazetenin temel amacı, "Ortak bir Türk edebî dili"nin yaratılması olmuştur (Devlet, 1999, ss. 10-19).

Kuzey Azerbaycan 19. yüzyılda Bakü'nün dünyanın en önemli petrol merkezlerinden birisi olmasıyla Rusya'nın en önemli sanayi merkezi hâline gelmiştir. Bu durum ülkede ticareti ellerinde tutan çok güçlü bir tüccar sınıfının oluşmasını sağlamıştır. İşte bu tüccarların çocukları da Kafkasya'daki Rus mekteplerinde okuyarak Batı medeniyetini ve teknolojisini öğreniyorlardı. Böylece ticaret sayesinde zenginleşen ve nüfusun gittikçe arttığı Azerbaycan'da (özellikle Bakü'de) yenileşme

hareketleri de özellikle din adamlarının olanca tepkilerine rağmen hızla yayılmaya başlamıştır. Buna rağmen, 19. yüzyılın ikinci yarısında dört büyük reformcu (Abbas Kuluğa Bakıhanov, Mirza Fethali Ahundzade, Hasan Bey Melikzade-Zerdabi ve şair Hacı Seyyid Azim Şirvani) okul, gazete ve tiyatrunun Azerbaycan'daki temellerini atmışlardır (Devlet, 1999, ss. 21-24). Bu aydınlardan 1875'te Bakü'de Azerbaycan Türkçesiyle yayın yapan ilk gazete olan *Ekinçi*'yi çıkaran Hasan Melikzade-Zerdabi'nin ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Tüm Türk dünyasında olduğu gibi Azerbaycan'da yenileşme hareketlerinde matbuatın çok önemli bir yeri vardır. 2017 itibarıyla 142. yılını yaşayan Azerbaycan matbuatı, *Ekinçi* ile başlayan ilk dönemin ardından en verimli dönemini 1905-1920 yılları arasında yaşamıştır. Onlarca gazete ve derginin çıktığı ve Sovyet Devrimi sonrasında *Bolşevik Matbuat* olarak adlandırılan bu dönemde çıkan en önemli gazete *Kommunist* gazetesidir.

2. *Kommunist* Gazetesi

29 Ağustos 1919'da ilk sayısı Azerbaycan Bolşevikleri tarafından gizlice ve "Türkçe"¹ çıkarılan bu gazete (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, s. 11), 30 Nisan 1920'de resmi olarak yayın hayatına başlamış ve 27 Ağustos 1991'e kadar yayımlanmaya devam etmiştir. Bu tarihten sonra "Xalq qəzeti" adını almış ve günümüze kadar "gündelik ictimai, siyasi qəzet" olarak yayın hayatına aralıksız devam etmiştir.

Sovyet XI. ordusunun 27 Nisan 1920'de, çok kısa bir süre önce bağımsızlığını kazanmış (28 Mayıs 1918) Azerbaycan Cumhuriyeti'ni² yeniden işgal etmesinden sonra gazete ve dergilerin özgürlüğüne de müdahale edilmiş ve birçok yayın organı kapatılmıştır.³ Bu dönemde Azerbaycan matbuatı, "*Bolşevik, partili Sovyet matbuatı*"na dönüştürülmeye başlanmış ve Lenin'in "*kapitalistlerin pul kisəsindən*" var olduğunu düşündüğü Azerbaycan matbuatı, tek partili esaslarla şekillendirilerek ülkede otoriter gazeteciliğin temeli atılmıştır. Matbuatın özgür düşünce ve bilgi aktarma özelliği yerine "*kollektiv təbliğatçı, təşviqatçı ve təşkilatçılıq*" özellikleri getirilmiş ve bu esaslara uygun yeni basın yayın organları kurulmuştur. Bolşevikler, Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi sürecinde ilk olarak halkı bilgilendirmek ve komünizm aleyhindeki düşüncelerden uzak tutmak amacıyla tek sayfalık ve "*Yoldaşlar, Müsavat hökuməti devrildi. Hakimiyyət fəhlə və kəndlilərin əlinə keçmişdir.*" cümlesiyle başlayan bilgilendirme ve propaganda yazıları basıp dağıtmaya başlamışlardır. Bu dönemde

¹ Dönemin Azerbaycan Türkçesi.

² 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını kazanmış ilk demokratik Türk devletinin adı farklı biçimlerde (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, Azərbaycan Demokratik Respublikası, Azərbaycan Respublikası) yazılmış olsa da doğrusunun *Azərbaycan Cümhuriyyəti* olduğu belirtilmiştir (Tahirzadə, 2004).

³ Bunların başında da Türkçe (Azerbaycan Türkçesi) ve Rusça yayın yapan *Azərbaycan* gazetesi gelmektedir.

basılan ilk gazete ise “Azərbaycan Müvəqqəti İnkilab Komitəsinin Əxbarı” olmuşdur (Aşırılı, 2010, ss. 24-27).

Yayın hayatına son verilen Türkçe ve Rusça “Azərbaycan” gazetesi yerine, kısa bir süre sonra 1 Mayıs 1920’den itibaren hem Türkçe hem de Rusça olarak *Kommunist* gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. Gazetenin ilk sayfasında da ifade edildiği gibi, *Kommunist* gazetesi “Sovet Respublikası Müvəqqəti Hərbi-İnkilabi Komitəsi”nin ve “Azərbaycan Kommunist (Bolşeviklər) Partiyası Mərkəzi Komitəsi”nin bir yayın organıdır⁴ (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, ss. 12-13).

1920’li yılları Azərbaycan’ında birçok meşhur yazarın ve gazetecinin de kadrosunda bulunduğu ve ilk resmi redaktörlüğünü de Əliheydər Qarayev’in yaptığı⁵ *Kommunist* gazetesi, Komünist Parti’nin bir yayın organı olarak “*ideyaca milli, məzmunca sosialist*” bir çizgide yayın yapmıştır (Aşırılı, 2010, ss. 24-28).

Günümüz *Xalq* gazetesinin editörü (baş redaktörü) Həsən Həsənov, kendisiyle yapılan bir röportajda⁶, 1922’de SSCB kurulup Nəriman Nərimanov Moskova’ya götürüldükten sonra, gazetenin zaten kısıtlı olan özgürlüğüne de müdahale edildiğini, yazı işleri sorumlularının (redaksiya heyəti) yöneticilerin sert emir ve denetimleri altında hareket ettiklerini, gazetenin millî eğilimlerine, Sergey Kirov ve Levon Mirzoyan gibi yabancılara ve Əliheydər Qarayev gibi millî duygulardan yoksun yerli kişilerden destek alan Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi’nin sürekli engel olduğunu ve hatta Komite’nin *Kommunist* gazetesindeki “*milliyyətçilik yuvası*”nı dağıtmak için çeşitli tedbirler aldığını belirtmektedir. Örneğin, Bakı Partiya Komitəsi tarafından Əliheydər Qarayev’e şu talimat verilir: “*Kommunist*” qəzetində kök salmış millətçilər, sovet hakimiyyətinin düşmənləri aşkar edilərək ifşa olunsun.” Bu tedbirler sonucunda maalesef gazetede görev yapan Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Ağababa Yusifzadə, Cəfər Cabbarlı, Mir Seyfəddin Kirmanşahlı gibi aydınlar Əliheydər Qarayev’in gazabına uğramışlardır. Dolayısıyla, bu bilgilerden hareketle, *Kommunist* gazetesinin 1920-1922 arası dönemini kısıtlı da olsa yine de millî manevi eğilimlerin olduğu bir dönem olarak değerlendirmek mümkündür.

Kommunist gazetesi, diğer gazetelerden farklı olarak, işçi ve köylü olan muhabirleri için kurslar açarak onları yetiştiren, bu sayede muhabirlerinin bir kısmı çeşitli dernek başkanlıklarına getirilen ve böylece çok geniş bir köylü ve işçi muhabirleri sınıfı meydana getiren bir gazete olarak adeta bir okul görevi görmüştür (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, s. 35).

Günlük bir gazete olarak başlarda 2, bazen 4, 1922’den itibaren de 6, 8, 12, jübile⁷ ve bayramlarda ise 18, 24 sayfaya kadar çıkan hacmiyle 1925 yılında 9500’lük bir tiraja ulaştığı belirtilen *Kommunist* gazetesinin (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, s. 44), en

⁴ Gazete daha sonra “Azərbaycan Sovet Sosialist Hökuməti İnkilab Komitəsi Fəhlə, Kəndli, Qızıl Əsgər və Dənizçilər Şurası”nın; 13 Nisan 1921’den itibaren de “Azərbaycan K(b)P MK Siyasi və Təşkilat Bürosu”nun yayın organına dönüştürülmüştür (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, ss. 12-13).

⁵ 1930’a kadar görev yapmış olan redaktörlerin listesi için bkz. (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, s. 15)

⁶ <http://salamnews.org/az/news/read/242448>

⁷ Yıldönümleri.

önemli özelliklerinden biri de bu gazetede dünyada Arap alfabesiyle dizgi yapabilen ilk "linotip" in⁸ kullanılmış olmasıdır.⁹

1921-1928 yılları arasında Azerbaycan'ın önemli toplumsal konularının tartışılmasında ve siyasi otoritenin görüş ve kararlarının halka duyurulmasında AK(b)P MK¹⁰ ve BK'nın bir yayın organı olan Türkçe *Kommunist* gazetesinin büyük rolü bulunmaktadır. Gazetenin devlet ve toplum hayatındaki önemi nedeniyle de, "Заря Востока" ("Doğunun Şafağı") gazetesinde 7 Mayıs 1924'te şu satırlar yer almıştır: "Əgər türkçə «Kommunist» qəzeti nəşrinin əvvəlki illərində çox zəif idisə, indi, demək olar ki, bütün SSRİ-də ən yaxşı qəzetlərdən biridir." (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, ss. 5-9).

Alfabe ıslahat ve inkılaplarının hayata geçirilmesinde, Türkoloji Kurultay'ının toplanmasında da büyük etkisi olan *Kommunist* gazetesinin, İlimler Akademisi'nin kültür ve sanat ile ilgili teşkilatlanmaların henüz gerçekleştiği bir dönemde, Azerbaycan'ın milli, edebi ve kültürel şahsiyetlerini etrafında toplamayı başardığını belirten *Xalq gazetesi* editörü Həsən Həsənov, *Kommunist* gazetesinin, aynı zamanda, millî gazeteci kadrolarını yetiştiren bir okul özelliğini de taşıdığını ve onlarca yıl, Cumhuriyet'in en önemli gazetecilerinin katkısıyla çıkarıldığını ve Azerbaycan milli matbuatındaki birçok yeniliğin merkezi olduğunu belirtmiştir.¹¹

Birçok Azerbaycan aydınını etrafına toplamış olan *Kommunist* gazetesi, 70 yıllık Azerbaycan Sovyet Devleti'nin tarihinde, kültür, sanat, edebiyat, ekonomi, üretim, petrol ve köy sorunları ve üretimleri, meslek hareketleri, parti-komsomol işleri, uluslararası hayata dair tüm konu ve sorunlara sayfalarında yer vermesiyle Güney Kafkasya'nın en etkili yayın organı haline gelmiştir (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, s. 82).

3. *Kommunist* Gazetesinin Dili

Yenileşme ve çağdaşlaşma ihtiyacı hisseden tüm toplumlarda değişimin öncelikle dilde, eğitimde (okul) ve kültürel hayatta (özellikle tiyatro ve matbuat) başlatıldığı görülmektedir. Çünkü halkla birlikte ve halk için yapılacak tüm değişimlerde öncelikli olarak halkın önemsenmesi, duygu ve düşüncelerin halka, doğru ve etkili bir şekilde ulaştırılması ve böylece halkın eğitilmesi, aydınlatılması gerekmektedir. Bu süreç Rönesans sonrasında Avrupa'da bu şekilde yaşanmış, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya aydınlanmayı bu sayede gerçekleştirmiştir. Avrupa'yı örnek alan Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti ve gibi devletlerde de aynı yol izlenmiştir. Ekim 1917 Devrimi'nden sonra 1922'de kurulan SSCB döneminde de dil, kültür, sanat ve eğitim öncelikli olarak ele alınan konular olmuştur. Sovyetlerin dil politikasının anlaşılabilmesi için *Kommunist* gazetesinin dili önemli bir örnektir.

⁸ Matbaacılıkta kullanılan dizgi makinelerinden biridir. Linotipler, hem dizme hem de satıra dökme işini yapabilen makinelerdir.

⁹ İslam dünyasında Arap alfabesiyle dizgi yapabilen ilk linotip Sovyet Azerbaycanı'nın siparişi üzerine yaptırılmış olan linotiptir ve Azerbaycan Türkçesi için kullanılmıştır. Bu linotiple dizgisi yapılan ilk metin ise 5 Mayıs 1925'te S. İnqulov'un Bolşeviklerin matbuat gününde yayımlanmış "Lenin və mətbuat" adlı makalesidir (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, s. 71).

¹⁰ Azərbaycan Kommunist (Bolşeviklər) Partiyası Mərkəzi Komitəsi.

¹¹ <http://salamnews.org/az/news/read/242448>

Kommunist gazetesinin dilinin incelenebilmesi ve anlaşılabilmesi için öncelikle, o döneme kadar Azerbaycan Türkçesinin içinde bulunduğu durumun çok iyi anlaşılması gerekmektedir.

Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesinin ilk dönemi olan Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren yazılı olarak izlerini takip edebildiğimiz, 16. yüzyıldan itibaren de özelliklerinin belirgin bir şekilde edebi eserlerde görebildiğimiz Azerbaycan Türkçesinin gelişiminde 19. yüzyıl çok önemli bir yere sahiptir. Bu yüzyılda, Azerbaycan Türkçesiyle yazılan eserlerin üslubunda bir taraftan Q.B.Zakir'le gelenekten gelen "konuşma dili üslubu", diğer taraftan da A. A. Bakıxanov ve Seyid Əzim Şirvani ile yine 16. yüzyılda Fuzuli ile zirveye çıkan "klassik kitab dili üslubu" devam ettirilir. Bununla birlikte, Azerbaycan'da bu yüzyılın getirdiği siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler neticesinde Azerbaycan Türkçesinde yeni birtakım üsluplar da görülmeye başlar: *Bedii Üslub, İlmi Üslub, Rəsmi Üslub, PublisistÜslub* (Hacıyev, 2012, ss. 44-85).

19. yüzyılda Azerbaycan'da gazete ve dergilerin yayımlanmaya başlamasıyla Azerbaycan Türkçesinde ortaya çıkan "publisist" üslup¹², Azerbaycan Türkçesinin yapısının ve kurallarının işlevlik kazanmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. 19. yüzyılda oluşup gelişerek yaygınlaşmaya başlayan bu üslubun oluşmasını sağlayan, Q. B. Zakir'in manzum hikâyelerinin, Axundzade'nin nesirlerinin ve en son olarak da Azerbaycan'da Azerbaycan Türkçesiyle yayımlanan ilk gazete olan *Ekinçi*'nin (1875-1877) dili olmuştur. H. B. Zerdabi, *Ekinçi* gazetesinde, Azerbaycan konuşma dilini çok etkili bir şekilde kullanarak onu yıllarca gazete ve dergilerde kullanılmış işlev bir dil haline getirmeyi başarmıştır.¹³ İşte bu süreç Azerbaycan Türkçesine "publisist" denilen yeni bir üslup kazandırmıştır (Hacıyev, 2012, s. 166).

17-18. yüzyılda konuşma diline dayalı bir yazı diline (edebi dil) dönüşmeye başlayan Azerbaycan Türkçesi, 19. yüzyılda özellikle gazetenin ortaya çıkmasıyla birlikte ifade biçimlerinin zenginleşmesi ve üslup bütünlüğü sayesinde "publisist" üslup oluşmuştur. Ancak Azerbaycan Türkçesinin o dönemde henüz devlet dili olmaması nedeniyle bu üslup yaygınlaşmamıştır. Dilin etkili ve yaygın bir şekilde kullanılması ise Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde başlamıştır. Bunu sağlayan şartlar ise millî burjuvazinin oluşup gelişmesi, matbuatın kurulup gelişmesi, Azerbaycan'daki yenileşme ve aydınlanma hareketlerinin en önemli basamağı yeni okulların ve özellikle de kız okullarının açılması ve tiyatronun türünün ortaya çıkması ve yaygınlaşması olmuştur (Hacıyev, 2012, ss. 184-187).

Sonuç olarak 19. yüzyılda oluşmuş olan "publisist üslup", matbuatın gücü, etkisi ve yaygınlığına bağlı olarak gelişimini 20. yüzyılda da sürdürmüştür. Bolşevik matbuatından *Kommunist* gazetesi de bu üslubun yerleşmesi ve gelişmesinde çok önemli bir yere sahip olmuştur.

¹² Geniş halk kitleleri için yayımlanan gazete ve dergi gibi yayınlarda kullanılan dil.

¹³ T. İ. Hacıyev, *Ekinçi*'nin dilinde kullanılan sözlerin % 95'inin günümüzde de kullanıldığını belirtmektedir. (2012, s. 174)

1920'li yıllar Azerbaycan matbuatında, "Türk dili" olaraklandırılan¹⁴ Azerbaycan Türkçesinin niteliğinin, özellikle de Arapça ve Farsça alıntılar konusunun çok tartışıldığı bir dönemdir.

"Gündelik ictimai, siyasi qəzet" olarak "ideyaca milli, məzmunca sosialist" bir çizgide yayın yapan *Kommunist* gazetesi de, tüm toplumsal konularda olduğu gibi dil konusunda da duyarlı ve bilinçli bir yayın politikası izlemiştir. *Azərb.Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Rəyasət Heyəti*'nin, 13 Kasım 1921'deki toplantısında Bolşevik matbuatından "Azərbaycan fəqərəsi" gazetesiyle ilgili olarak "Qəzetin istər məzmununun, istərsə də ifadə üslubunun yaxşılaşdırılması, xalq dilinə yaxınlaşdırılması, fəhlə və kəndlilərin anladığı, başa düşdükləri səviyyəyə gətirilməsi" hususunda aldığı ve yine daha sonra aldığı benzer kararlar neticesinde *Kommunist* gazetesi yönetimi, tüm muhabirlerinden "öz yazı üslublarını yaxşılaşdırmaları" istemiştir¹⁵ (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, s. 48).

Burada üzerinde durulan ise o günlerde aydınlar arasında bütün gazete ve dergilerde hararetle bir şekilde tartışılan dildeki Arapça, Farsça alıntılar ve anlaşılmaçlık konusudur. 16 Eylül 1920'de Azerbaycan K(b)P MK¹⁶ Teşkilat Bürosu'nun bir toplantısında, "Müslüman əsərləri bizim üçün anlaşılmaç yarıərəb dilində çıxır." diyen Levon Mirzoyan'ın¹⁷ eleştirisine *Kommunist* gazetesinden Ə. Bədi (Triniç)¹⁸ "Mətbuatımızın vəzifələri" başlıklı makalesinde şu cevabı vermiştir:

"Türk dilinin anlaşılmaçlığı barəsində çoxlu spekulativ danışqlar aparılır. Özü də bu məsələni elə adamlar qaldırırlar ki, onlar bu dil haqqında heç nə bilmirlər. Onlar bircə şeyi bacarırlar: ucadan qışqırıb "Karaul!" deyə çağırmağı. Əslində isə burada qorxulu heç nə yoxdur. Bizim qəzetin dilini əvvəllər nəşr olunan "İrşad", "Şəlalə", "Açıq söz" və s. qəzətlərin dili ilə müqayisə etmək tamamilə kifayətdir. Bizim qəzet dilimizin inkişaf səviyyəsini görməmək mümkün deyil." (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, ss. 48-49).

¹⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dili, Haziran 1918'de resmen *Türk dili* olarak adlandırılmıştır.

¹⁵ Bu dönemde dil konusunda üzerinde durulan önemli bir konuda terim sorunu olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde (1918), terim konusu sadece söz varlığını zenginleştiren bir konu olarak değil, bilim ve medeniyetin hızlı bir şekilde gelişmesini sağlayan bir araç olarak değerlendirilmiştir. Düzenli ve zengin bir terim sistemi olmadan okullarda çocuklara farklı bilim dallarının öğretilmeyeceği düşünülmüştür. İşte bu düşünce Azerbaycan Türkçesinin öz sözlerinin araştırılmasını sağlamış, örneğin, *Kommunist* gazetesinde 331 ve 332. sayılarda yayımlanan bazı Rusça terimlerin karşılığını bulanlara ödül vaat edilmiştir (Hacıyev, 2012, s. 344).

¹⁶ Azerbaycan Kommunist (Bolşevikler) Partiyası Mərkəzi Komitəsi

¹⁷ Levon Mirzoyan'ın bizzat kendisinin Türk dilini bilmediğini söylediği, ayrıca, Türk dilini bilmeyenlerin ("primitiv, düşük dilçi ekspertler") bu konuda feryat etmelerinin nedeninin de "Azerbaycan dilini məişət ünsiyyəti vasitəsinə çevirmək, onu Azerbaycan klassik ədəbiyyatından, öz köklərindən ayırmaq" olduğu belirtilmiştir (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, ss. 48-49).

¹⁸ Gazetenin idarecilerinden biri olan Əhməd Bədi Triniç (1893-1936) aslen Arnavuttur. Üniversite eğitimini İstanbul'da alan Triniç, Ruslara esir düşmüş ve Şubat 1917 Rusya İhtilali'nden sonra özgürlüğüne kavuşmuş Osmanlı subaylarından biridir. 1917'de Azerbaycan'a gelerek önce milliyetçi Türklerle birlikte Bolşeviklerle mücadele eden, 1920'den sonra ise Komünist Parti'nin faal isimlerinden biri olan Triniç'in, komünizm ideallerine fanatik bir biçimde bağlı ve bu uğurda sert tedbirlerin alınması taraftarı olan bir Komünist olduğu belirtilmektedir (Məhərrəmov, Məhərrəmli, 2009, ss. 20-21).

Dönemin “publisist üslubu”nu yansıtan, halk tarafından anlaşılabilir ve yalın olmakla birlikte siyasi ve toplumsal terimlerin de kullanıldığı gelişmiş bir yazı diline sahip olan *Kommunist* gazetesinin Türk dili tarihinde Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi ilişkileri açısından da bir önemi bulunmaktadır. “Türkçe” yayımlanan bu gazetesinin dili, ne *Molla Nəsrəddin*’deki kadar yalın bir halk dili ne *Həyat* ve *Füyuzat*’taki kadar yüksek ve edebi bir dildir. Komünist Parti Merkezi Komitesi’nin yayın organı olan *Kommunist* gazetesinin dilinin en dikkat çekici özelliği, ilk yıllarda (1920-1922) gazetesinin “halkın dili”yle yayımlandığı söylenerek Türkiye Türkçesine yakın bir dilin kullanılmış olmasıdır.

3.1. Alfabe

Tarih boyunca Azerbaycan Türkçesinin yazımı için farklı alfabeler kullanılmıştır: 13. yüzyıl-1922/1929: Arap alfabesi, 1922-1940: Latin alfabesi, 1940-1991: Kiril alfabesi, 1991-2001: Latin ve Kiril, 1 Ağustos 2001’den günümüze: Latin alfabesi.

Azerbaycan için çok önemli siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik değişikliklerin ve yeniliklerin görüldüğü 1920’li yıllarda, alfabe ve yazı konusunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak genel olarak Türk dünyasında, özelde ise Azerbaycan’da yazı reformu konusunun tartışılmaya başlaması 19. yüzyıldadır. Bu yüzyılda Azerbaycan’da başta en somut çalışmaları yapan Mirzə Fətəli Axundzadə olmak üzere, Mirzə Kazım bəy, Firidun bəy Köçərli, Cəlil Məhəmmədquluzadə, Məhəmmədəğa Şahtatlı ve Neriman Nerimanov, Abdulla bəy Əfəndizadəgibi aydınlar da yazı reformu konusunda görüşlerini dile getirmişlerdir.

Bolşevik İhtilali’nden sonra, Azerbaycan Halk Komiserleri Sovyeti, Yeni Alfabe Komisyonunu kurmuş ve başkanlığına Səməd Ağamalıoğlu getirilmiştir. Bu dönemde hazırlanan Latin esaslı Azerbaycan alfabesi, Azerbaycan Merkezi İcraiyye Komitesi tarafından onaylanarak Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş süreci resmen başlamıştır. 1923’ten itibaren başlayan Latin taraftarlığı özellikle Komünist Parti tarafından da desteklenince alfabe değişim süreci hızlanmıştır. Alfabe konusunun Bakü Türkoloji Kurultayı’nda (26 Şubat-6 Mart 1926) görüşülüp bu konuda birtakım kararlar alınmasından sonra 1926’dan itibaren Azerbaycan’da yeni alfabenin uygulanması çalışmaları başlar ve 1929’a kadar olan süreçte Arap-Latin birlikte kullanılırken 1929’dan itibaren tamamıyla Latin esaslı Azerbaycan alfabesine geçilmiştir (Şimşir, 2008, ss. 97-155; Şirin, 2006, ss. 219-230).

1920’li yılların en önemli tartışma alanı olan *Kommunist* gazetesinde de alfabe değişikliği konusu bir yandan çeşitli yazılarla ele alınırken diğer yandan da bu değişim süreci gazeteye yansımıştır.

29 Ağustos 1919’da Azerbaycan Bolşevikleri tarafından ilk sayısı yayımlanan Türkçe *Kommunist* gazetesi, Arap harfleriyle basılmaya başlamış ve Kiril harfli bazı Rusça ilanlar hariç birkaç yıl bu şekilde sadece Arap harfli baskısına devam etmiştir. 1924 yılından itibaren tek bir sütunda Latin esaslı Azerbaycan alfabesiyle yazılan yazılar da yayımlanmıştır; 1926 yılının Ekim ayında Latin harflerinin kullanımı bir sayfaya çıkarılmıştır:

Kommunist, 1924/09/01/N194

Kommunist, 1926/10/01/N225

1927'nin Ocak ayından itibaren gazetede Arap rakamları değil, Latin rakamları kullanılmıştır. 1928 yılının Aralık ayında gazetede Arap harfli yazıların başlıkları da Latin harfleriyle yazılmaya başlamıştır:

Kommunist, 1928/11/01/N255

1928'den itibaren gazetede "Yeni Elifba Dersleri" başlıklı bir köşede Latin harfleri tanıtılmaya başlanmış ve Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş ile ilgili yazı, haber ve karikatürler sıkça yer almıştır:

Kommunist, 1928/12/31/N304

Kommunist, 1928/12/20/N295

01.01.1929'dan itibaren ise gazete tamamıyla Latin harfleriyle yayımlanmaya başlamıştır. Böylece, Azerbaycan'da 1922'de başlayıp 1929'da tamamlanan Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş sürecinin son döneminde *Kommunist* gazetesi de Latin alfabesiyle yayına başlamıştır.

یەنێ الفبا دەری (بینی الفبا دەری)

دەری الفبا دەری یەکێتی سۆڤیەتی

А	Аа	Б	Бб	В	Вв	Г	Гг	Д	Дд	Е	Ее	Ё	Ёё	Ж	Жж	З	Зз	И	Ии	Й	Йй	К	Кк	Л	Лл	М	Мм	Н	Нн	О	Оо	П	Пп	Р	Рр	С	Сс	Т	Тт	У	Уу	Ф	Фф	Х	Хх	Ц	Цц	Ч	Чч	Ш	Шш	Щ	Щщ	Ъ	Ъъ	Ы	Ыы	Ь	Ьь	Э	Ээ	Ю	Юю	Я	Яя
---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----	---	----

Kommunist, 1929/1/1/N1

Kommunist, 1928/12/2/N278

3.2. Ses ve Yazım¹⁹:

3.2.1. **Ünsüz Uyumu/Uyumsuzluğu:** Azerbaycan Türkçesi (AZT)ile Türkiye Türkçesi (TT) arasındaki önemli ses bilgisi farklılıklarından biri olan ünsüz uyumu/uyumsuzluğu (Ergin, 1997, ss. 75-78, Dəmirçizadə, 2007, ss. 114-115), *Kommunist* gazetesinin Arap harfli sayılarında yazım geleneğinden dolayı belli değildir. Ancak Latin harfli sayılarda bu özellik açıkça bellidir:

Arap Harfli <i>Kommunist</i> (1921/02/04/N3)	Latin Harfli <i>Kommunist</i> (1925/12/02/N276)	Arap Harfli <i>Kommunist</i> (1921/02/04/N3)	Latin Harfli <i>Kommunist</i> (1925/12/02/N276)
قورتاراجقدر	qurtaracaqdır	kaby etmişdir.	kabul etmiştir
شرقده	şərqdə	İbarətdür.	ibarətdür
ایشبدیلدی	eşildi	kyrtardıkdan	kurtardıktan
گورمکدهیز	görməkdəyiz	kajıtdıkdə	kayıtdıkda

3.2.2. Akıcılışma (k > g > ğ > y)

Türkiye Türkçesinde kelime sonunda bulunan tonsuz /-k/ sesi iki ünlü arasında kaldığında önce tonlulaşır /-g/ olur, sonra da sızıcılaşır ve /-ğ/ sesine dönüşür (Ergin 1997:63): *yemek-i* > *yemegi* > *yemeği*. AZT'de ise bu durumda /-k/ sesi süreklileşmeyi sürdürür ve akıcılışarak /-y/ sesine dönüşür (Dəmirçizadə 2007: 112-113): *çörək-i* > *çörayi* gibi. *Kommunist* gazetesinin Arap harfli sayılarında bu ses değişiminin henüz gerçekleşmediği veya yazıya yansıtılmadığı görülür. Ancak Latin harfli sayılarda bu değişim açıkça yazılmıştır:

¹⁹ *Kommunist* gazetesinin dil özelliklerinin incelendiği bu bölümde her maddede Azerbaycan Türkçesine mahsus ses, yazım ve biçim özellikleri verilmiş ve gazetenin Arap ve Latin harfli yazılarından alınan örnekler ayrı iki sütunda kaydedilmiştir. Ayrıca, örnekler günümüz Azerbaycan Türkçesi alfabesiyle ve yazım kurallarıyla yazılmıştır.

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
ايتديگيميز	etdigimiz	1925/12/18 /N290	jenilijə	yeniliyə	1924/09/01/N194
ايتەنلديگي	istənildigi	"	dəjirmənlin	dəyirmənin	1924/12/31/N294
دەگيليز	degiliz	"	hamilijini	hamiliyini	1925/12/2/N276
جەلب ايتديگي	cəlb etməgi	1921/2/4/ N3	Səjlədiyimizə	söylədiyimizə	1924/12/31/N294
			qətiməyə	gətirməyə	1924/09/01/N194

3.2.3. Ünlü Yuvarlaklaşması

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
دولتي	devlət(i)	1921/2/4/N3	məhqəm,	möhkəm	1924/12/31/N294
نوبه	nevbə	1921/2/4/N3	nobəti	nobəti	1925/7/1/N149
قاپودان	qapudan	1921/2/4/N3	hequmət	hökumət	1924/12/31/N294
قارشوسنده	qarşusunda	1921/2/4/N3	qezəl	gözəl	1924/12/31/N294
آلتونلر	altun(lar)	1921/2/4/N3	өлqələrinin	ölkələrinin	1925/7/1/N149
			uçun	üçün	1925/1/7/N5
			movcyd	movcud	1925/1/7/N5

3.2.4. Ünsüz Değişmeleri

3.2.4.1. k- > g:-

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
کچیدلر	keçidlər ²⁰	1921/2/4/N3	qəjlu	köylü	1924/9/1/N194
کچسین	keçsin	1921/2/4/N3	qəçmişdə	keçmişdə	1924/9/1/N194
کچیلمز	geçilməz	1921/2/4/N3	qəçirib	keçirib	1924/9/1/N194
گچیروب	geçirüb	1921/2/4/N3	Qeçən sənə	keçən (sənə)	1924/12/31/N294

3.2.4.2. q- >ğ:-

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
قارداشاق	qardaşlıq	1921/2/4/N3	Kadınlr	kadınlr	1924/9/1/N194
قالیوردی	qalıyordu	1921/2/4/N3	kazanmasına	kazanmasına	1924/12/31/N294
قالمشدر	qalmışdır	1921/2/4/N3	kalmıjacak	kalmıyacak	1924/12/31/N294
قاپایوب	qapayub	1921/2/4/N3			

²⁰ Bu dönemde kullanılan Arap alfabesinde kef harfiyle yazılan kelimeler /k/ sesiyle okunması gerekenlerdir. Kef çift keşideyle yazılmışsa (gef) o zaman kelime /g/ sesiyle okunmalıdır: keç-, keçid kelimeleri kefle yazılmış, ancak başka yerlerde gefle yazılmıştır: geç- gibi. Örnekler, yazım tutarsızlığını göstermek için harfe göre okunmuştur.

3.2.4.4. -k- > -h-:

Arap Harfli <i>Kommunist</i> (1921/2/4/N3)		Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
يوجد	yoxdur	okymak	okumak	1924/9/1/N194
ياخوب	baxub	akşama	akşama	1924/9/1/N194
ياخينلىق	yaxınlıq	maraklandır.b.	maraklandırıb	1924/9/1/N194
ياخشىلاشمانه	yaxşılaşmasına	vakt	vakt	1924/12/31/N294
چىقىلمايۇر	çıkılmayur	çıkır	çıkır	1924/9/1/N194
		baxmırlar	baxmırlar	1925/1/7/N5
		saxlanıb	saxlanıb	1925/1/7/N5

3.2.4.5. -k> -ğ-

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
آچاق	aclıq	1921/2/4/N3	artık:	artık	1924/12/31/N294
آمنا اولماق	aş(i)na olmaq	"	kalmıyacak	kalmıyacak	1924/12/31/N294
حاضه رلق	hazırlıq	"	danısmak	danışmak	1924/12/12/N278
قويۇلاچقدىر	qoyulacaqdır	1923/3/1/N49	toz-topraga	toz-toprağa	1924/9/1/N194
چىقماق	çıkmaqı	1923/3/4/N51	almak	almak	1925/1/7/5

3.2.4.6. t- > d-:

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
تىكانلار	tikanlar	1921/2/4/N3	dytylyrlar	dutulurlar	1924/9/1/N194
طويۇلانمانه	tolanmasına	"	durlu	dürlü	"
تىكىش خاله	tikişxanə	"	daşıtdırdıgı.	daşıtdırdığı	"
دوتۇش	dutmuş	1923/3/4/51	dytybı	dutub	"
			dytylanda	dutulanda	1925/1/7/N5
			tokynan	tokunan	"

3.2.4.7. b- > m-:

Arap Harfli <i>Kommunist</i> (1921/2/4/N3)			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
سكز يوز مين	səkkiz yüz min		mən	mən	1925/1/7/N5
من ايله ملاحظه ايديرم	mən (elə mülahizə edirəm)		Min Qənddə	MinKənddə	1924/9/1/N194
4 يوز مين يوط	4 yüz min put		bin	bin	"
من	mən		bən	bən	1925/1/7/N5
			mən	mən	"

3.2.4.8. Yer Değiştirme/Göçüşme (Metatez):

Arap Harfli <i>Kommunist</i> ²¹	Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
	toz-toprağa	toz-toprağa ²²	1924/9/1/N194
	irəli	irəli	

3.2.4.9. Ünsüz Düşmesi (/y-/ + /u/, /i/, /u/, /ü/) > Ø

Arap Harfli <i>Kommunist</i> (1921/2/4/N3)		Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
ایل	il "yıl"	il	il "yıl"	1924/9/1/N194
ایلدە	İldə "yıl da"	ilə	ilə "yıla"	1924/12/12/N278
ایلیک	ilin "yılın"	ilil	yil "yıl"	1925/9/2/N202
او جاتلمای یز	ucaltmalıyız	il	il "yıl"	1925/17/N5
سکزر یوز مین	səkkiz yüz min			

3.3. Biçim

3.3.1. Belirtme Hali

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
مسئله نی	məs'ələni (hal eyle-)	1921/2/4/N3	ak iləkərsni	ak ilə karanı (bilme-)	1925/11/16/N262
منافعنی	mənəfe'ni (saxla-)	"	bygdanı	buğdanı	1924/9/1/N194
ترکیه نی	Türkiyəni	1921/2/8/N6			

3.3.2. Zamir Kökenli (I. Tip) Şahıs Ekleri

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
دعون ایدوروز	dəvət ediyoruz	1921/2/4/N3	cəlb ediriz.	cəlb edirik	1924/12/31/N294
موفق ایدوروز	müvəffəq oluyoruz	"	izhar ediriz.	izhar edirik	"
چکینه به جگمه	çəkinməyəcəgəm	1925/12/18/N290	təmənna ediriz.	təmənna edirik	1924/9/1/N194
اینانا بیلورم	inana bilürəm	1921/2/8/N6	əminiz.	əminiz	1924/12/12/N278
دیوروم	diyorum	1921/2/7/N5	rica edirəm	rica edirəm	1925/1/7/N5
دیهه بیلمەرز	deyə bilməriz	1921/2/6/N4			

²¹ İncelenen Arap harfli *Kommunist* gazetesi sayılarında yer değiştirme/göçüşme örneği tespit edilememiştir.

²² Günümüz Azerbaycan Türkçesinde *torpaq* biçiminde olan bu kelime, Latin harfli bu metinde *topraq* biçimindedir. Bura yer değiştirme olayı kelimeye henüz görülmemektedir. (Yazı tipi farklı olmuş son kelime yanlış yazılmış)

3.3.3. Geniş Zaman (Olumsuz) Çekimi ve Eki

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
كيدبلمز و كيجامز	gedilməz və geçilməz	1921/2/4/N3	məcbur olmazlar.	məcbur olmazlar	1924/12/31/N294
د كشيلىمز	dəğişilməz	1921/2/6/N4	inqar edəməz.	inkar edəməz	1925/11/9/N256
سالتماز	salınmaz	1921/2/6/N4			
راضى اولمازلىرى	razi olmazlar	1921/2/8/N6			

3.3.4. Şimdiki Zaman Çekimi ve Eki

TT ile AZT arasındaki en belirgin morfolojik fark şimdiki zaman çekiminde kullanılan ektedir. TT bu çekim için 16. yüzyıldan beri *-yor* ekini kullanırken, AZT, Eski Anadolu Türkçesinde (EAT)geniş zaman çekiminde kullanılan dar ünlülü *-Ir* ekini kullanmaktadır. *Kommunist* gazetesinin Arap harfli sayılarının tamamında şimdiki zaman çekimi için *-yor* eki kullanılmıştır:

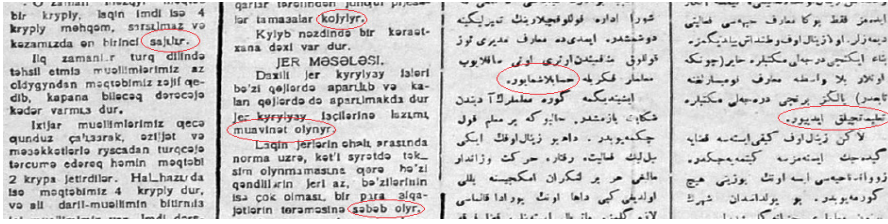
3.3.4.1. Olumlu:

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
اعلان ايديليور	e'lan ediliyor	1921/2/4/N3	mə'ryz kalırlar.	mə'ruz kalırlar	1924/9/1/N194
آليورديلير	ahyordular	1921/2/4/N3	səbəb olыр.	səbəb olur	1924/9/1/N194
جالش-يورديكة	çalışıyordu ki	1921/2/4/N3	davam edirler.	davam edirler	1924/12/31/N29 4
قاليوردي	qalıyordu	1921/2/4/N3	müşahidə olınyr.	müşahidə olunur	1924/12/31/N29 4
ياهدرييورلاردى	bakdırıyorlardı	1925/12/18/N290	qed'ljur.	gediyür	1921/2/4/N3
			bəqləjur.	bəkləyür	1925/11/19/N26 5
			tələb edijur.	tələb ediyür	1925/1/7/N5

3.3.4.2. Olumsuz:

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
دورمايوردي	durmayurdu	1921/2/4/N3	müvəffək olmaıyrdırlar.	müvəffək olmayurdırlar	1925/11/9/N2 56
آگلامايورلار	añlamayırlar	1924/12/31/N294	mumqun olımyr.	mümkün olmur	1924/12/31/N 294
اورمه يورلار	vermiyorlar	1924/12/31/N294	mə'lym olmaıyır.	mə'lum olmayur	1921/2/4/N3
حسابلاشمايور	hesablaşmayur	1924/12/31/N294	düşündürmurdu.	düşündürmürdü	1925/11/9/N2 56
خوشلانديرمايور	xoşlandırmayıur	1925/12/18/N290	yoramır.	yaramır	1925/1/7/N5

İlgi çekici bir şekilde Latin harfli yazılarda bu ekin kullanımı gittikçe azalmış, *-Ir*'ın kullanımı artmıştır. Latin alfabesine geçiş dönemindeki çift alfabeli çıkan sayılarda ise Arap harfli yazılarda *-yor*, Latin harfli yazılarda *-Ir* birlikte kullanılmıştır. 1929'dan sonra ise *-yor* eki tamamen kullanımdan düşmüştür:

Kommunist, 1924/12/31/N294

3.3.5. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi ve Eki

Arap Harfli <i>Kommunist</i>		Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
نه اولوبسا nə olubsa “ne olmuşsa”	1921/2/4/N3	alib,	alib “almış”	1924/9/1/N194
		idare olyb	idare olub “idare olmuş”	1925/12/23/N294
		açılıb	açılıb “açılmış”	1925/1/7/N5
		pambık qədiribdir	pambık əkdiribdir “pamuk ektirmişdir”	1924/9/1/N194

3.3.6. Ana Yardımcı Fiil (İktidarî Fiil) Çekimi

Arap Harfli <i>Kommunist</i>		Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
dayandıra bilməz	1921/2/4/N3	inqar edəməz	inkar edəməz	1924/12/31/N294
görə bilmiyoruz	1921/2/4/N3			
razi olamaz	1921/2/4/N3			
göstərə biləriz	1921/2/4/N3			
edə bilsünler	1921/2/4/N3			

3.3.7. Zarf-Fiil Eki (-p/-b)²³

Arap Harfli <i>Kommunist</i>			Latin Harfli <i>Kommunist</i>		
basılıb	basılıb	1923/3/1/N49	oğurlayıb	oğurlayıb	1925/1/7/N5
açub	açub	1923/3/4/N51	nəzərdən keçirib	nəzərdən keçirib	1924/9/1/N194
hesab idüb	hesab edüb	1921/2/4/N3	dytyb	dutub	1924/9/1/N194
xidmət idüb	xidmət edüb	1923/3/4/N51	kalmayıb	kalmayıb	1925/1/7/N5
alınub	alınub	1923/3/4/N51	verib	verib	1925/1/7/N5
ibərət olub	ibərət olub	1923/3/4/N51	bələşib	bələşib	1924/9/1/N194

²³ Türkçenin zarf-fiil eklerinden biri olan -p, Azerbaycan Türkçesinde -b biçiminde yazılmaktadır.

3.4. Söz Dizimi ve Söz Varlığı:

Kommunist gazetesinin dilinde söz diziminde AZT'ye mahsus yapılar kullanılmıştır: *Bir il bundan əqdəm, Səkkiz ay bundan əvvəl, Böylə ki, Yukarıda deyildiyi kimi, Mübarizə aparıb, Yanvarın 20'sinədik, Mən öylə mülahizədirəm ki, Xoşa gəlməli, Özü özlüyündə* (1921/2/4/N3), *nəzər-diqqətini cəlb et-* (1924/9/1/N194) vb. Ayrıca, ki'li cümlələrin ve ifadelerin fazlalığı da dikkat çekmektedir.

Kommunist gazetesinin söz varlığı göz önüne alındığında ise TT'ye mahsus söz ve ifadelerin az da olsa kullanıldığı görülmektedir: *oldukca, çalışıyordu, ufak, toplanmak* (1921/2/4/N3), *köylü, dürlü, çocuklar, kitlə, toz-topraq, kurultay, örnek* (1924/9/1/N194), *gibilerinin, keçən sənə, oda* (1924/12/31/N294). Bunlardan *kurultay, örnek* kelimeleri ise (1924/9/1/N194) özellikle dikkat çekicidir. Çünkü bu kelimelerin TT'de Türk Dil Devrimi'nden (1932) sonra yaygınlaştığı bilinmektedir. Türk Dil Devrimi sürecinde dildeki Arapça ve Farsça kelimelerin yerine Türkçe karşılık bulma ve türetme sürecinde eski kelimelerin yerine önerilen bazı kelimeler Türkçenin söz varlığında bulunan, ancak yaygın olarak kullanılmayan kelimelerdir (Öztürk, 2008, s. 562). İşte bu türden olan *kurultay* ve *örnek* kelimelerinin, Dil Devrimi sonrasında Türkiye Türkçesinde yaygınlaşmadan önce Azerbaycan Türkçesinde 1924 yılında kullanıldığı görülmektedir.²⁴

Söz varlığı açısından *Kommunist* gazetesinde TT'ye mahsus söz ve ifadeler kullanılmış olsa da çok büyük bir oranda AZT'ye mahsus söz ve ifadelerin kullanıldığı görülmektedir: *Zəhmətkeş, fevral, yanvar, avqust, fə'lə klubu, kurultay zalı, yoldaş, kışkırıcı "gürültüsüz, kavgasız", tapşırıl-, fəxrilə, öz, həll eyləməlidir, Sizdən gözlənir, rayon, kəndli, aparıl-, tikan, indi, kayıt-, kiyamçılık, yuku, Yaponlar, yaxşılaşma, hamusu, bağlan-, yığış-, put, buğda, əvəzinə, verst, tikiş, tikişxana, füqərə-yi-kasibə, kənd, kobud, tədbir, yazıçı, üzv, apar-* (1921/2/4/N3), *cür*, 1924/12/31/N294), *danışmaq* (1924/12/12/N278).

4. Sonuç

Bu çalışmada, resmi olarak 30 Nisan 1920 yayın hayatına başlayan *Kommunist* gazetesinin 1920-1925 yılları arasındaki sayılarının dili, TT ile benzerlikleri açısından incelenmiş ve şu tespitler yapılmıştır:

1. Gazetenin ilk birkaç yılındaki (1919-1922) sayılarında dönemin Türkiye Türkçesinin etkisi (Ses ve yazım özellikleri, belirtme hali çekimi, öğrenilen geçmiş zaman eki -miş, şimdiki zaman eki -yor ve T.1/2. şahıs eklerinin (-Am, -sAn) kullanım sıklığı ve Arapça ve Farsça alıntıların fazlalığı) bir hayli fazladır. Daha sonraki sayılarda, özellikle Latin alfabesine geçildikten sonra bilinçli bir şekilde yazı dili Azerbaycan konuşma diline yaklaştırdığı için dil özellikleri AZT lehine değişmektedir.

2. Ses ve yazım açısından TT ile AZT arasındaki farklar gazetenin ilk sayılarında çok belirgin değildir. Bu durumun en önemli nedeni Arap alfabesinin Türkçedeki sesleri göstermekteki yetersizliği ve iki lehçe arasındaki ses farklılıklarını gizlemesidir. Bu durum Latin alfabesiyle yazılmış metinlerde ortadan kalkmıştır. Böylece bu

²⁴ *Kurultay* ve *örnek* kelimelerinin etimolojisi için bk. Gülensoy, 2011.

metinlerde AZT'nin ses ve yazım özellikleri ve farklılıklar açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

3. Gazetenin geneline bakıldığında, ilk dönem (1919-1922) hariç, AZT özelliklerinin hâkim olduğu görülmektedir. Ancak özellikle şimdiki zaman ekinin ve TT'ye mahsus kelimelerin kullanılması dilin TT'ye çok yakın olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

4. Gazetede TT yazı dilinin en belirgin etkisi kendisini şimdiki zaman çekiminde göstermektedir. TT'nin AZT'den en belirgin farkı olan *-yor* eki, Arap harfli sayıların tamamında şimdiki zaman çekimi için kullanılmaktadır. İlgi çekici bir şekilde bu ekin kullanımı Latin harfli yazılarda gittikçe azalmakta ve AZT'nin şimdiki zaman eki olan *-Ir*'ın kullanımı artmaktadır. Latin alfabesine geçiş dönemindeki çift alfabeli sayılarda bulunan Arap harfli yazılarda *-yor*, Latin harfli yazılarda *-Ir* birlikte kullanılmakta, 1929'dan sonra ise *-yor* eki tamamen kullanımdan düşmektedir. Diğer dil özelliklerinin aksine *-yor* ekinin çok uzun süre kullanılmış olması yazının muhafazakârlığı ile ilgili olabileceği gibi, bütün Sovyet coğrafyasında uygulanan parçalama siyasetinin bir örneği olarak AZT'nin TT'den ayrı bir yazı diline dönüştürülme düşüncesinin bir uygulaması olarak da değerlendirilebilir.

5. Gazetede dil ve yazım konusundaki en belirgin özellik, her iki alfabeli metinlerde de yazım tutarsızlıkları ve TT ile AZT özelliklerinin birlikte kullanılmış olmasıdır. Bu tutarsızlıkların ve ikili kullanımların en önemli nedeni ise Türkiye Türkçesinin matbuattaki etkisidir.

TT'nin Kommunist gazetesindeki etkisi, bir iki lehçe arasında ileri derecede görülen ses, yapı ve söz varlığı düzeyinde gerçekleşen *bulaşma* olayı ile ortaya çıkmış bir "karışık lehçelilik" olarak değerlendirilmektedir.

TT ile AZT'nin bu şekilde karışık olarak kullanımının en önemli nedenleri ise şunlardır:

a. Azerbaycan'da yazı dilinin ne olması gerektiği tartışmalarını sürdüğü bu yıllarda TT'nin Azerbaycan matbuatındaki etkisinin çok ciddi bir şekilde devam ediyor olması.

b. Gazete editörlerinin, gerek Azerbaycan'daki TT etkisi gerekse bazılarının Türkiye'de eğitim görmüş olmaları nedeniyle bu yazı dilini iyi bilmeleri.

Sonuç olarak, "*gündelik ictimai, siyasi qəzet*" olarak "*ideyaca milli, məzmunca sosialist*" bir çizgide yayın yapan *Kommunist* gazetesinin dili hem AZT'nin yazı dili olarak gelişimi hem de TT yazı diliyle olan benzerlik ve ortaklıklarıyla Türk dili tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Komünist Parti Merkezi'nin nezareti ve kontrolü altında olan *Kommunist* gazetesinin mümkün olduğunca Türkiye Türkçesinden uzak durmak istemesine rağmen, yazılarında dönemin mevcut yazı dilini kullanıyor olması ve bu yazı dilinde de TT özelliklerinin görülmesi son derece dikkat çekicidir.

Ekim Devrimi'nden sonra Azerbaycan'da Türkiye Türkçesinin yazı dili olarak durumu ve etkisi konusunda hazırlanan kitap çalışmamızda, bu özellikler daha ayrıntılı ve kapsamlı bir incelemeyle ortaya konacaktır.

Kaynakça

- Akar, A. (2012). Modern Devlet ve Dil. *Kümbet Dergisi*, S. 25, s. 25-29, Sivas.
- Aşırılı, A. (2010). *Azərbaycan Mətbuatı Tarixi (1920-1990) I-II*, Bakı: Elm və Təhsil.
- Dəmirçizadə, Ə. (2007). *Müasir Azərbaycan Dili (Cilt 1: Fonetika, Orfoepiya, Orfografiya)*, Bakı: Şərq-Qərb.
- Devlet, N. (1999). *Rusya Türklərinin Milli Mücadele Tarihi(1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ergin, M. (1997). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Məhərrəmov, E., Məhərrəmli, A. (2009). *Xalq Qəzeti. Yaranması və İnkişafı Tarixindən*, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu, Bakı: Elm və Təhsil.
- Öztürk, A. Ö. (2008). *Dil Devrimi Sonrası Türkiye Türkçesine Giren Türkçe Kelimelerin Söz Varlığına Etkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşir, B. N. (2008). *Türk Yazı Devrimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şirin, H. (2006), *Türk Yazı Sistemleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tahirzadə, Ə. (2004). “Azərbaycan Cümhuriyyəti’ – ilk Milli Dövlətimizin Rəsmi Adı”, *Ulu Xudafərin Jurnalı*, N: 1, s. 35-38; 525-ci qəzet, 26 Fevral 2005, N: 38.
- Tofiq İ. H. (2012). *Azərbaycan Ədəbi Dilinin Tarixi 1-2*, Bakı: Elm və Təhsil.

Elektronik Kaynaklar:

<http://salamnews.org/az/news/read/242448>

Kommunist Gazetesi Sayıları: 1921/2/4/N3, 1924/9/1/N194, 1924/12/12/N278, 1924/12/31/N294, 1925/7/1/N149, 1925/11/9/N256, 1925/11/16/N262, 1925/11/19/N265, 1925/12/2/N276, 1925/12/18/N290, 1924/12/31/N294.